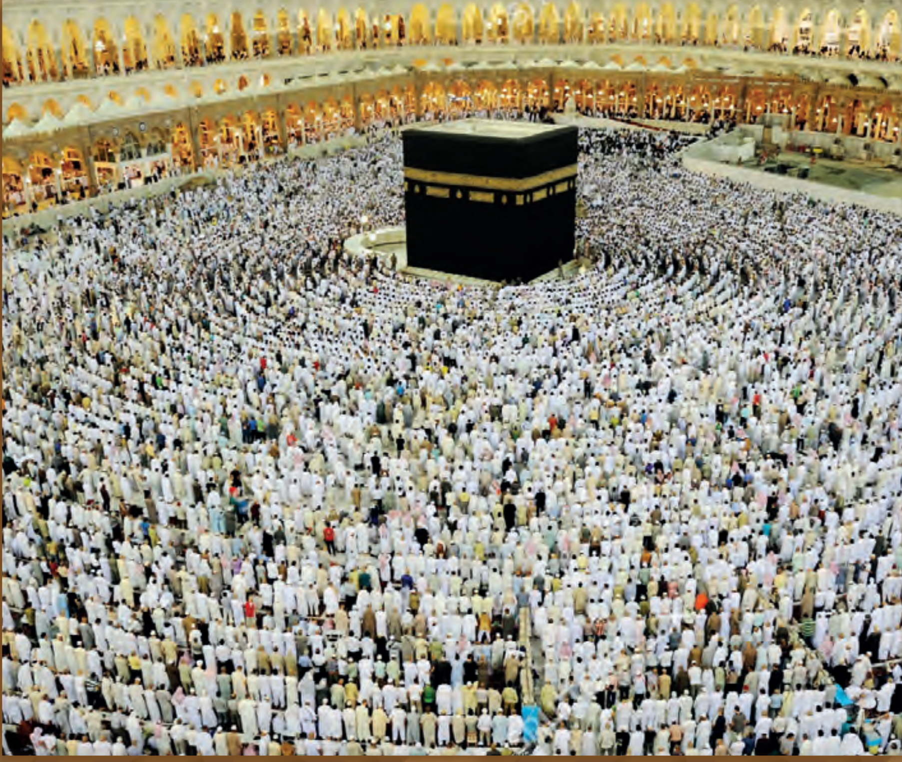

4. ÜNİTE:
İBADAT

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1- Muktedi, müdrik, mesbuk kavramlarını Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinden okuyunuz.
2- Gusletmeyi gerektiren durumları ilmihâl kitaplarından araştırınız.
3- Tevbe suresinin 60. ayetinde belirtilen zekât verilecek kişileri yazınız.
4- Çevrenizde Ramazan orucu dışında oruç tutanlara rastladınız mı? Bu kişilerin tuttukları oruçları sorarak oruç çeşitlerini öğreniniz.
5- Orucun insan sağlığına olumlu etkilerini bir hekime sorarak öğreniniz.
6- Tavaf, vakfe, ihram kavramlarının anlamlarını öğreniniz.
7- Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebi hakkında ansiklopedilerden bilgi edininiz.
8- Kurban ibadetinin toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya katkıları nelerdir? Çevrenizdeki kişilere sorarak araştırınız.
9- Cihadın hangi metodlarla yapılabileceğini araştırınız.

 MUKTEDÎ - bk. İKTİDÂ: Namazda imama uyan anlamında fıkıh terimi.

de'nin kırk hadis tercümeleri de böyledir. Bunlarda hadislerin vezin zaruretiyle bazan kısaltılarak alındığı da görülmektedir. Türk edebiyatında âyet ve hadislerden lafzen iktibas edilerek kullanılmış 700'den fazla örnek Mehmet Yılmaz tarafından bir araya getirilerek yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Süleyman Bey, *Mebâni'l-inşâ*, İstanbul 1289, II, 77-81; Seyyid Mehmed Sîret, *Usûl-i Kitâbet*, İstanbul 1298, s. 109-121; Manastırlı Mehmed Rifat, *Mecâmiu'l-edeb*, İstanbul 1308, s. 381-382; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lîm-i Edebiyyât*, İstanbul 1330, s. 333-334; Ali Nihad Tarlan, *Şeyhî Divanını Tedkik*, İstanbul 1964, s. 210-211, 218-219; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügatı* (nşr. Kemal Edib Kürkçüoğlu), İstanbul 1973, s. 61; Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara 1980, s. 268-269; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 465-466; Agâh S. Levend, *Divan Edebiyatı-Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul 1984, s. 101-106; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ankara 1991, s. 195, 220, 234; Hasan Aksoy, *Mustafa Âlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümeleri*, İstanbul 1991, s. 52-53; Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*, İstanbul 1992; Halil Çeltik, *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tedkikatı*, Ankara 1998, s. 101; M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 240-242; Mustafa Uzun, "İstişhad", *Nesil*, sy. 44, İstanbul 1980, s. 32-33; "İktibâs", *TDEA*, IV, 356.

MUSTAFA UZUN

İKTİDÂ
(الاقتداء)

Namazda imama uyma anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte, "bir kimseye uymak, yaptığını yapmak, onu örnek almak" anlamına gelen **iktidâ**, fıkıh terimi olarak cemaatle namaz kılan bir kimsenin imama uyması demektir. İmama uyan kimseye **muktedî** veya **me'mûm**, imama ilk rek'attan itibaren sonuna kadar uyan muktedîye **müdrik**, baştan bir ve daha fazla rek'atı imamla kılamayana **mesbûk**, baştan imama uyduğu halde daha sonra namazın bir rüknünü onunla kılamayan kimseye de **lâhik** denir.

Cemaatle kılınan namazın geçerli olabilmesi için hem imamda hem muktedîde bazı şartların bulunması gerekir. Cemaatin imama uymaya niyet etmesinin gerektiği konusunda fakihler görüş birliği içindedir. Niyetle iftitah tekbirinin arasının başka bir meşguliyetle bölünmemesi de şart koşulmuştur. Buna göre Hanefîler'e, Mâlikîler'e ve bazı Hanbelî fakihlerine göre iftitah tekbiri alarak tek başına namaz kılmaya başlayan kimsenin daha sonra oluşan bir cemaate uymaya niyet etmesi geçersizdir. Şâfiî fakihleriyle diğer bazı Hanbelî fakihlerine göre ise bu durumdaki kimsenin, ister namazın başında ister ortasında olsun sonradan oluşan bir cemaatin imamına uymaya niyet etmesi câizdir.

Mâlikî mezhebine ve Şâfiî mezhebinde kuvvetli görüşe göre beş vakit namazda olduğu gibi cuma ve bayram namazlarında da imama uymaya niyet etmek şarttır. Hanefî mezhebiyle Şâfiî mezhebinde bir görüşe göre ise cuma ve bayram namazları cemaatsiz kılınamayacağından bu namazlara niyet yeterli olup ayrıca imama uymak için niyet şart değildir. İktidânın geçerli olabilmesi için Hanbelî mezhebine göre bütün namazlarda imamın da imâmete niyet etmesi gerekir. Fukahanın çoğunluğu böyle bir şart koşmazken Hanefîler, cemaat arasında kadınların da bulunması halinde imamın imâmete niyet etmesini şart koşmuşlardır. Aksi halde kadınların imama uyması geçerli olmaz.

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, namazın sahih olması için imamın cemaatin önünde durmasının şart olduğunu kabul eder. İmam Mâlik'e göre ise esas olan, cemaatin imamı namazda takip etmesi ve ona uyma imkânı bulabilmesi olduğundan mutlaka arkasında durması şart değildir. Ancak imamın önde bulunması mendup olup bir zaruret olmadıkça önüne geçilmesi veya aynı hizada durulması mekruhtur. Öte yandan imama iktidâ eden cemaatin bir veya birden fazla olması, kadın ya da erkek olması gibi durumlarda nasıl saf tutacakları konusunda da bazı ayrıntılar bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre imamın kendileri için imamlığa niyet etmesi ve aynı namazı kılmaları halinde erkeklerin arasında kadın bulunması iktidâya engel olup yanında ve arkasında duran erkeklerin namazı, kadınlar tam bir saf oluşturmuşsa arkada bulunan bütün saflardaki erkeklerin namazı bozulur. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlerine göre ise safların arasında kadın bulunması iktidâya engel olmamakla birlikte mekruhtur (bk. MUHÂZÂT; SAF). İktidânın geçerli olması için Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre imamın ve muktedînin aynı namazı kılması gerekir. Bundan dolayı meselâ öğle namazı kılan birinin arkasında ikindiye niyet etmek ya da aynı namaz bile olsa vakit namazını eda eden birine kazâ niyetiyle uymak câiz değildir. Ancak nâfile namaz kılan kimse farz namaz kılana uyabilir. Şâfiî mezhebine göre ise imamla muktedînin kıldığı namazların yalnız dış görünüş bakımından birbirine benzemesi yeterli olup sebep ve vasıf birliği şart değildir. Buna göre vakit namazı kılanın cenaze namazı kılana uyması câiz olmamakla birlikte herhangi bir vakit namazı kılanın başka bir vakit namazını kılana, farz kılanın nâfile kılana veya vakit namazını eda edenin kazâ namazı kılana uyması câizdir.

Bütün fakihlerin iktidânın geçerli olması için üzerinde ittifak ettiği şartlardan biri de muktedînin imamın bir rükünden diğerine geçişini görmek, duymak gibi yollarla herhangi bir şüpheye meydan vermeyecek şekilde bilmesinin gerekliliğidir. Buna göre imamla muktedînin arasındaki mesafe bazı durumlarda iktidânın sıhhatini etkilemektedir. Fakihler bu mesafenin fazla olmaması gerektiğini kabul etmekle birlikte ayrıntılarda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Çoğunluk, imamla muktedî arasındaki mekân mesafesi konusunda mescidle mescid dışını ayrı ayrı ele almış ve Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, aynı mescidde olmak şartıyla imamın veya arkasındakilerin görülmesi ya da imamın sesinin duyulması halinde mesafenin uzaklığına itibar etmemişlerdir. Mescid dışına gelince, Hanefî fakihlerine göre bayram namazlarının haricindeki namazlarda imamla muktedî veya saflar arasında iki safın sığacağı ölçüde mesafe bulunursa iktidâ gerçekleşmez. Şâfiî fakihlerine göre, imamın yahut onun tekbirlerini tekrarlayan birinin duyulması veya hareketlerinin görülmesi halinde 300 zirâı (yaklaşık 150 m.) geçmeyen mesafe iktidâya engel teşkil etmez. Hanbelî fakihleri, iktidânın sıhhati için mesafenin uzunluğuna ve imamın sesinin duyulmasına itibar etmeyip imamı yahut arkasındakileri görmeyi şart koşmuşlardır. Mâlikî fakihleri ise mescidle mescid dışını bir saymışlar ve imamın yahut cemaatin görülmesi ya da imamın sesinin duyulması veya bir başkası tarafından aktarılması halinde iktidâya cevaz vermişlerdir. İmamla muktedî arasında, büyüklüğü konusunda farklı değerlendirmeler olmakla birlikte nehir, imama ulaşılmasına engel olacak büyük duvar veya kapalı kapı bulunması da iktidâya engeldir. İmamın hareketlerinin gö-

rülebileceği bir pencere vb. bulunması yahut sesinin duyulması halinde ise iktidâ sahihtir.

İmama bir imtiyaz tanınması anlamına geldiği veya onun hareketlerini takip etmeyi güçleştirdiği gibi gerekçelerle imamın cemaatten yüksek bir yerde bulunması çoğunluk tarafından mekruh sayılmıştır. Bu yüksekliğin miktarı konusunda ortalama bir insan boyu, sütrede olduğu gibi 1 arşın (45-60 cm.) veya imtiyaz sayılabilecek bir farklılık gibi ölçüler ileri sürülmüştür. Cemaatin çokluğu, ders, duyuru gibi mazeretlerin varlığı veya imamın yanında cemaatten bazılarının bulunması halinde ise imamın yüksekte durmasında bir sakınca görülmemiştir. Bazıları cemaatin imamdan yüksek yerde bulunmasının da mekruh olduğunu söylemişlerdir.

Bir vâcibin terki söz konusu olmadığı sürece farz ve vâcip olan fiillerde imama uymak vâciptir. Ancak bu esnada bir vâcip terkedilecekse iktidâyı biraz geciktirerek vâcibi de yerine getirmek gerekir. Meselâ selâm verme esnasında teşehhüdü tamamlamayan bir kimsenin imama iktidâ ederek selâm vermesi yerine önce teşehhüdü tamamlaması, sonra selâm vermesi daha uygundur. Zira bir vâcibi vaktinde eda edebilmek için diğerinin tamamen terkine sebebiyet verilmesi uygun sayılmaz. Fakat sünnet olan bir husus terkedilebilir; meselâ rükûdan veya secdeden kalkan imama uyabilmek için sünnet olan tesbihlerden vazgeçilebilir. Bunun gibi Hanefî mezhebine göre teşehhüdden sonra salavatlar ve dua okunmasa bile imama iktidâ için selâm vermek gerekir. Cumhura göre ise rükün olmaları dolayısıyla salavatları bitirmeden selâm vermek doğru değildir.

İktidânın gerektirdiği diğer hususlardan biri hiçbir hareketi imamdan önce yapmayıp onu takip etmektir. Buna göre Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî mezheplerine ve Hanefî fakihlerinden Ebû Yûsuf'a göre iftitah tekbirini imamla aynı anda getirmesi bile muktedînin namazını bozar. Ebû Hanîfe'ye göre ise bu şekilde hareket etmek namaza zarar vermediği gibi sünnettir. Rükû ve secde gibi fiillerde imamdan sonraya kalmayıp onunla birlikte hareket etmenin zararı yoksa da önce davranmak câiz görülmemiştir. Namaz içinde okunan âyetlerde ve tesbihlerde imamı takip etme zarureti yoktur ve önüne geçilmesinde bir sakınca görülmemiştir.

Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre iktidânın geçerli olmasının bir şartı da imamın ilim, beden selâmeti vb. hususlarda muktedîden üstün olmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'i okuyabilenin okumayı bilmeyene, sağlıklı kişinin özür sahibine, ayakta duran, rükû ve secde yapabilenin ima ile namaz kılana, erginin çocuğa, avret mahalli örtülü olanın açık olana iktidâ etmesi câiz değildir. Hanbelîler'le Hanefîler'den İmam Muhammed'e göre kıyam, rükû ve secde gibi rükünleri yerine getirebilenin bunlardan birini yapamayana uyması da câiz olmaz. Diğer mezhepler de genelde bu görüşlere katılmakla birlikte bazı konularda farklı kanaatler ileri sürmüşlerdir. Meselâ Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinde kuvvetli görüşe göre sağlıklı kimsenin özür sahibine, yine Şâfiîler'de büyüğün çocuğa, ayakta durabilen, rükû ve secde yapabilenin ima ile kılana uyması câiz görülmüştür. Kulakları duymayan ve gözleri görmeyen bir imama uymanın câiz olduğu konusunda mezhepler görüş birliği içindedir. Ancak temizliğe daha çok dikkat edebileceği için gözleri gören imam tercih edilir. Abdest alanın teyemmüm yapana uyması çoğunluğa göre câizken Mâlikîler bunu mekruh görmüşler, Hanbelîler de abdestlinin imamlığının tercih edileceğini belirtmişlerdir. Hanefîler'den İmam Muhammed ise bunu câiz görmemiştir. Ayağını yıkayanın mest yapana, mukimin misafire uyması da ittifakla câiz kabul edilmiştir (ayrıca bk. **İMAM**).

Muktedînin başka mezhebe mensup bir imama uymasının, muktedînin mezhebi açısından namazı bozan bir davranışta bulunulduğu kesin olarak bilinmedikçe câiz olduğu konusunda görüş birliği vardır. İmamın bazı davranışlarının muktedînin mezhebine göre namazı bozması halinde ise Mâlikî ve Hanbelî mezhepleriyle Şâfiî mezhebinin bir görüşüne göre iktidâ yine sahihtir. Çünkü böyle bir durumda muteber olan muktedînin mezhebi olmayıp imamın mezhebidir. Şâfiî mezhebinde muteber olan görüşe göre söz konusu durumdaki iktidâ câiz değildir. Hanefî mezhebine göre ise imam, muktedînin farz olduğuna inandığı hususları terkederse iktidâ câiz olmaz. Eğer vâcip saydığı hususları terkederse iktidâ câiz olmakla birlikte mekruhtur. Sünnet kabul ettiği hususların terkinde ise iktidâya engel bir durum yoktur. Namazın aslında bulunmayan bir hususta muktedî ima uymaz. Meselâ imam namazda fazladan bir secde yapsa veya son oturuştan sonra yanılarak kalksa bu durumlarda muktedî ona tâbi olmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "ḳdʾe" md.; Dârimî, "Ṣalât", 44; Buhârî, "Ṣalât", 18, "Eẕân", 51, 74; Müslim, "Ṣalât", 77, 82; İbn Mâce, "İḳāme", 13, 47, 144; Ebû Dâvûd, "Ṣalât", 32, "Mevâḳīt", 29; Tirmizî, "Ṣalât", 150; Cezîrî, *el-Meẕâhibü'l-erbaʿa*, I, 404-432; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 123-134; İbn Kudâme, *el-Muġnî* (Herrâs), II, 178-233; İbnü'l-Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr* (Bulak), I, 344-376; Şirbînî, *Muġni'l-muḥtâc*, I, 237-259; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muḥtâc*, Kahire 1386/1967, II, 168-230; Buhûtî, *Keşşâfü'l-ḳınâʿ*, I, 491-495; a.mlf., *Şerḥu Müntehe'l-irâdât*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), I, 254-268; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 84-90; Haraşî, *Şerḥu Muḫtaṣarı Ḫalîl*, Bulak 1318, II, 22-29, 31-32, 36-41; Tahtâvî, *Ḥâşiye ʿalâ Merâḳı'l-felâḥ*, Bulak 1318, s. 192-199; Desûkī, *Ḥâşiye ʿale'ş-Şerḥi'l-kebîr*, Kahire 1328, I, 325-328, 331; Şevkânî, *Neylü'l-evṭâr*, III, 157-161, 178-200; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (Kahire), I, 564-593, 645-646; "İḳtidâʾ", *Mv.F*, VI, 18-38.

 YUNUS VEHBİ YAVUZ

İKTİDÂB

(الاقتضاب)

Şiir ve nesirde tema ve konular arasında ilgi kurmadan geçiş yapmak anlamında bedîʿ ilmi terimi.

Sözlükte "kesmek" anlamındaki **ḳaḍb** kökünden masdar olan **iktidâb** "sözü kesmek, irticâlen konuşmak ve söz söylemek" mânasına gelir. Kelime bedîʿ ilminde, "sözün giriş ve başlangıç kısmından asıl maksadı ifade eden kısmına münasebet kurmadan doğrudan geçiş yapmak" anlamında kullanılır. Münasebet kurularak yapılan geçişe ise **tehallus** adı verilir. Bu terim, "irticâlen muhatabın beklemediği ve ümit etmediği ilgisiz bir söz söylemek" şeklinde de tanımlanmıştır.

İktidâb özellikle İmruülkays b. Hucr, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Tarafe b. Abd ve Antere gibi Câhiliye şairleriyle Lebîd b. Rebîa, Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Züheyr gibi muhadram şairlerin kasidelerinde yaygın olarak görülen bir anlatım tarzıdır. Bunların şiirlerinde iki ayrı konu ve tema arasında ilgi kurarak yapılmış geçişlere (tehallus, hüsn-i tehallus, berâat-i tehallus) nâdir rastlanır. Bu şairler kasidelerine, sevgililerini ve onlarla aşk macerası yaşadıkları yerleri yâdeden girişten (teşbîb, nesîb) sonra, asıl maksada hiç beklenme-

MÜDRİK

المدرك

Birinci rekʿata yetişip namazın tamamını imamla birlikte kılan kimse anlamında fıkıh terimi.

MESBÛK

المسبوق

Cemaatle kılınan namazın birinci rekʿatını kaçıran kimse anlamında fıkıh terimi.

one di Domenichino Doria da Genova", *Atti della R. Accademia dei Lincei. Classe di scienze morali, storiche e filologiche,* serie III, XI [1883], s. 67-103, 306-308), Etienne-Marc Quatremère Asya bölümlerini Fransızca'ya çevirmiştir ("Notice de l'ouvrage qui a pour titre: Mesalek alabsar fi memalek al-amsar. Voyages des yeux dans les royaumes des différentes contrées [Ms. arabe de la Bibliothèque du Roi, no. 583]", *Notices et extraits des MSS de la BN,* XIII [1838], s. 151-384). Rus şarkiyatçısı W. de Tiesenhausen Altın Orda Hanlığı ile (*Sbornik materialov, otnosyaschikhsya k istorii Zolotoi Ordy,* St. Petersburg 1884), Charles Schefer de Çin ile ilgili bölümleri tercüme ve tahkik etmişlerdir ("Notice sur les relations des peuples musulmans avec les Chinois, depuis l'extension de l'islamisme jusqu'à la fin du XVe siècle", *Centenaire de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes,* Paris 1895, s. 1-43). Mısırlı Ahmed Zeki Paşa, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki yazmanın I. cildinin önemli bir kısmını neşretmiştir (Kahire 1924). Eserin Anadolu'ya dair bölümü Franz Taeschner (*al-'Umarī's Bericht über Anatolien in seinem Werke Masālik al-absār fī mamālik al-amsār,* Leipzig 1929), Mısır, Şam, Hicaz ve Yemen'le ilgili bölümleri Eymen Fuâd Seyyid (Kahire 1985) tarafından yayımlanmıştır. Kitabın siyere dair kısmını Muhammed Îsâ el-Harîrî (*es-Sîretü'n-Nebeviyye fî Mesâliki'l-ebṣâr,* Beyrut 1417/1997), VII (XIII) ve VIII. (XIV.) yüzyıllardaki Arap kabileleri (Beyrut 1406/1985) ve Memlükler Devleti'yle (Beyrut 1407/1986) ilgili bölümlerini Dorothea Krawulsky neşretmiştir. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb eserin Kuzey Afrika ve Endülüs'e (*Vaṣfu İfrîḳıyye ve'l-Maġrib ve'l-Endelüs,* Tunus 1341), Selâhaddin el-Müneccid Dımaşk'a ("Vaṣfü Dımaşḳ fî Mesâliki'l-ebṣâr", *MMMA,* IV [1958], s. 113-126), Muhammed Sâlim b. Şedîd el-Avfî Hint yarımadasına (*Memleketü'l-Hind ve's-Sind,* Riyad 1411/1990), Mustafa Ebû Dayf Ahmed İfrîkıye'ye (*Memâlikü İfrîḳıyâ mâ verâ'i'ṣ-ṣaḥrâ',* Dârülbeyzâ 1409/1988) dair kısımlarını, Abdülhamîd Sâlih Hamdân eserdeki hayvan, bitki ve madenlerle ilgili bölümleri (Kahire 1996) yayımlamıştır. Kitabın Hindistan'a dair kısmı 1943'te Leipzig'de de neşredilmiştir (*Ibn Fadlallah al-'Omari's Bericht über Indien in seinem Werke Masālik al-Absār fī Mamālik al-Amsār*).

Edmond Fagnan, *Mesâlikü'l-ebṣâr*'ın Mağrib'le ilgili kısımlarını Fransızca'ya çevirmiş (*Extraits inédits relatifs au Maghreb,* Alger 1924 → Frankfurt 1993, s. 69-120), Eva Rodhe Lundquist, Selâhaddîn-i Eyyûbî ve Haçlılar'a ait kısımları İngilizce'ye tercüme edip notlar ilâvesiyle neşretmiştir (*Saladin and the Crusaders: Selected Annals from Masālik al-absār,* Lund 1992). Maurice Gaudefroy-Demombynes eserin Kuzey Afrika'ya ait kısımlarını notlar ilâvesiyle Fransızca'ya (*Masālik El Absār fī Mamālik El Amsār: l'Afrique, moins l'Egypte,* Paris 1927 → Frankfurt 1993), Klaus Lech, Moğollar'la ilgili bölümünü yayımlayıp notlar ilâvesiyle Almanca'ya (*Das Mongolische Weltreich: al-'Umarī's Darstellung der mongolischen Reiche in seinem Werk Masālik al-absār fī mamālik al-amsār,* Wiesbaden 1968) tercüme etmiştir. Anadolu beylikleri hakkındaki kısım Yaşar Yücel tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir ("*Mesâlikü'l-Ebsâr*'a Göre Anadolu Beylikleri", *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar,* Ankara 1991, I, 183-203). Fuat Sezgin, genelde İstanbul nüshalarını esas alarak eserin yirmi yedi cilt halinde tıpkı basımını yapmış (Frankfurt 1988-1989), ayrıca üç ciltlik bir indeks hazırlamıştır (Frankfurt 2001).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebṣâr* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1408/1988, neşredenin girişi, I, 5-10; *a.e.* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1985, neşredenin girişi, s. 38-44; Safedî, *el-Vâfî,* VIII, 252-270; Makrîzî, *es-Sülûk,* II/3, s. 464-466, 478, 487, 787, 792; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine,* I, 352-354; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire,* X, 234-235; a.mlf., *el-Menhelü'ṣ-ṣâfî,* II, 261; Brockelmann, *GAL,* II, 177-178; I. Krachkovsky, *Târîḫu'l-edebi'l-coğrâfiyyi'l-ʿArabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963, I, 410-451; Karatay, *Arapça Yazmalar,* III, 602-606; D. P. Little, *An Introduction to Mamluk Historiography,* Wiesbaden 1970, s. 40; J. Zanon, "Biografías de Andalusíes en los Masālik al-Abṣār de Ibn Faḍlallāh al-ʿUmarī", *Estudios Onomástico-Biográficos de al-Andalus* (ed. M. L. Ávila), Granada 1990, III, 157-213; D. Krawulsky, "Mesâlikü'l-ebṣâr fî memâliki'l-emṣâr li'bn-i Fażlillah el-ʿÖmerî (m. 1349), muḥâvele fî sîretin târîḫiyyetin li-maḫṭûṭâtih", *el-ʿArab ve Îrân,* Beyrut 1413/1993, s. 154-173; R. Hartmann, "Die politische Geographie des Mamlūkenreiches", *ZDMG,* LXX (1916), s. 1-4; Seyfeddin el-Kasîr, "İbn Fażlullah el-ʿÖmerî ve kitâbühû Mesâlikü'l-ebṣâr fî memâliki'l-emṣâr", *Dirâsât târîḫiyye,* IX/29-30, Dımaşk 1988, s. 137-147; K. S. Salibi, "Ibn Faḍl Allāh al-ʿUmarī", *EI²* (İng.), III, 758-759; S. Maqbul Ahmad, "Djughrāfiyā", *a.e.,* II, 578, 582; Ch. Pellat, "al-Masālik wa'l-Mamālik", *a.e.,* VI, 639-640.

EYMEN FUÂD SEYYİD

MESÂNÎ

(bk. es-SEB'U'l-MESÂNÎ).

MESBÛK

(المسبوق)

Cemaatle kılınan namazın birinci rek'atını kaçıran kimse anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "başkalarını geride bırakmak, geçmek" anlamındaki **sebk** masdarından ism-i mef'ûl olan **mesbûk** kelimesi "geçilen, geride kalan kimse" demektir. Fıkıh terminolojisinde mesbûk ilk rek'atı kaçırdıktan sonra imama uyan kimseyi ifade eder; Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde ise nisbeten farklı içerikte kullanılan bir terimdir (aş. bk.). Birinci rek'ata yetişip rek'atların tamamını imamla birlikte kılana **müdrik**, cemaatle namaz sırasında bir mazeretten dolayı ayrılıp tekrar döndüğünde bir rüknü kaçırana da **lâhik** denilir. Cemaatle namazda imama uyanların (muktedî) çeşitli durumlarını ifade eden bu terimler fıkıh terminolojisinin geliştiği sonraki dönemlerde ortaya çıkmış olup bunların Kur'an ve hadislerde -sözlük anlamları dışında- yukarıda belirtilen kavramsal çerçevede kullanımlarına rastlanmaz. Mesbûkla ilgili dinî hükümler Hz. Peygamber'in açıklamalarına ve uygulamalarına dayanmaktadır.

İftitah tekbirini imamla beraber almak daha faziletli olmakla birlikte (Tirmizî, "Ṣalât", 64) Resûl-i Ekrem, huşûa engel olacağı için namaza yetişmek amacıyla koşmamayı tavsiye etmiştir (Buhârî, "Eẕân", 20, 21). Ayrıca cemaatle kılmanın fazileti dolayısıyla namazın hangi kısmında olursa olsun imama uymaya teşvikte bulunmuş (Tirmizî, "Ṣalât", 414), cemaatle namazın bir rek'atına erişen kimsenin o namaza yetişmiş sayılacağını belirtmiştir (Buhârî, "Mevâḳītü'ṣ-ṣalât", 28, 29; Müslim, "Mesâcid", 161, 165). Bu hadisler ve Hz. Peygamber'in uygulaması ışığında ulaşılan fıkhî sonuçlara göre imama rükûda iken yetişen kimse iftitah tekbirini kıyam vaziyetinde alır, sonra rükûa gider. Bazı âlimler bu kimsenin iftitah ve rükû için ayrı ayrı tekbir getireceği, Hanefîler ve Mâlikîler ise başlangıç tekbirinin yeterli olacağı, isterse rükû için de ayrıca tekbir alabileceği kanaatindedir. İmama uyan kimse iftitah tekbirini rükûa vardıktan sonra söylerse namaza başlamış olmaz. İmam rükûdan başını kaldırmadan yetişip onunla birlikte rükû yapan kişi o rek'ata erişmiş sayılır ve onu kazâ etmesi gerekmez. Ancak Şâfiîler'e göre imamla birlikte rükûda duruş süresi bu rek'ata yetişmiş sayılma açısından özel

bir önem taşır. Yine Şâfiî mezhebinde Fâtiha sûresinin okunması hem imam hem cemaat için farz kabul edildiğinden imama rükûa varmadan yetişen kimsenin Fâtiha'dan bir miktar okuması gerekir.

"Yetiştiğinizi kılınız, yetişemediğinizi kazâ ediniz" meâlindeki hadisi (Buhârî, "Ezân", 20, 21; Ebû Dâvûd, "Ṣalât", 55) esas alan bütün mezhepler, ilk rek'ata yetişemeyen kimsenin kaçırdığı rek'atları imam selâm verdikten sonra kalkıp tamamlaması gerektiği noktasında birleşmekle birlikte bu kısmın kazâ mı yoksa binâ mı (edâ) olduğu hususunda ve diğer bazı ayrıntılarda görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Hanefîler'e göre mesbûk, namazın kaçırdığı kısmını kural olarak tek başına namaza duran kimse (münferit) gibi tamamlar. Dolayısıyla imama yetiştiği rek'atta kıraat açıktan ise Sübhâneke duasını okumamış olacağından bunu da selâmdan sonra tek başına kazâ etmeye başladığı ilk rek'atta okur ve eûzü besmele çekerek kıraate başlar.

Mesbûkun yetiştiği kısım, Hz. Ali'nin uygulamasını esas alan Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre hükmen namazın sonu, Abdullah b. Mes'ûd'unkini esas alan İmam Muhammed'e göre ise kıraat bakımından namazın başı, teşehhüd bakımından sonu kabul edilir. Esastaki bu ihtilâfın neticesi olarak meselâ akşam namazının son rek'atına yetişen kimse, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre imam selâm verdikten sonra diğer ikisini kazâ etmek üzere ayağa kalkar, aralarında oturmaksızın her birinde Fâtiha ve sûre okuyarak iki rek'atı tamamlar. İmam Muhammed'e göre ise kalkıp Fâtiha ve sûre okumak suretiyle bir rek'at kılarak oturur, Tahiyyat'ın ardından kalkıp Fâtiha ve sûre okuyarak bir rek'at daha kılar ve son ka'de ile namazını bitirir. Yine Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre dört rek'atlı bir namazın dördüncü rek'atında imama uyan kimse selâmın arkasından kalktığında her birinde Fâtiha ve sûre okuyarak aralarında oturmadan iki rek'at daha kılıp oturur; Tahiyyat'tan sonra kalkıp sadece Fâtiha okuyarak bir rek'at daha kılar ve son ka'de ile namazını bitirir. İmam Muhammed'e göre ise imamın selâmının ardından kıyama kalktığında Fâtiha ve sûre okuyup kıldığı rek'attan sonra vâcip olan ilk ka'deyi yapar, Tahiyyat okur, ardından kıyama durur, Fâtiha ve sûre okuyup rek'atı tamamlar; Tahiyyat için oturmadan ayağa kalkar, sadece Fâtiha okuyarak bir rek'at daha kılar ve son ka'deyi tamamlayıp selâm verir. Hanefî uygulamasında İmam Muhammed'in görüşünün esas alındığı anlaşılmaktadır (Serahsî, I, 189-190; Nûh b. Mustafa, *Risâle fî ḥaḳḳı'l-mesbûḳ*, s. 274-276; İbn Âbidîn, I, 596-597).

Normal durumlarda mesbûk yetişemediği rek'atları kazâ etmek için imamın selâmını bekler, daha önce kalkması tahrîmen mekruhtur. İmam, ister mesbûkun kendisine uymasından öncesine ister sonrasına ait bir hata sebebiyle sehiv secdesine gidecek olursa mesbûkun da bu secdeyi yapması gerekir. Bundan dolayı mesbûk, selâm verilince hemen kıyama kalkmayıp sehiv secdesi yapılmayacağını anlayacak kadar bir süre bekler. Bu esnada "Allâhümme salli" ve "Allâhümme bârik" ile diğer duaları okumaz; bir görüşe göre kelime-i şehâdeti tekrarlar, sahih kabul edilen diğer bir görüşe göre ise Tahiyyat'ı yavaş yavaş okuyarak imamın selâmını bekler. Unutarak imamla birlikte selâm verirse kalkıp namazını tamamlar ve bunun için sehiv secdesi yapması gerekmez; fakat imamla birlikte selâm vermesi gerektiğini düşünüp selâm verirse bu kasıtlı selâm olduğu için namazı bozulur. Mazereti olan, meselâ imamın selâm vermesini beklemesi halinde namazını tamamlamadan güneşin doğması gibi bir durumdan endişe eden mesbûk ise teşehhüd miktarı oturduktan sonra kalkar. Ancak -imam namazını tamamlamadan mesbûk yalnız başına namaz kılamayacağından- imam henüz teşehhüd miktarı oturmamışken kalkar ve yetişemediği bir rek'atı tamamlayarak imamla birlikte selâm verirse namazı sahih olmaz. Eğer ayağa kalkmasının ardından imam sehiv secdesine giderse geri döner, dönmezse namazının sonunda sehiv secdesini yerine getirir. Mesbûk, namazın kaçırdığı kısmını kazâ ederken kural olarak tek başına namaz kılan kimse konumunda olduğundan bu sırada sehiv secdesi gerektiren bir hatası olursa onun için de sehiv secdesi yapar. Fakat bazı durumlarda mesbûk imama uyan kişi gibi telakki edilmiştir. Meselâ tek başına kıldığı kısımda başkalarının ona uyması câiz değildir; yine Ebû Hanîfe'ye göre münferit, kurban bayramında farz namazların ardından teşrîk tekbiri okumazsa da mesbûkun imamla birlikte bu tekbiri getirip sonra ayağa kalkması gerekir.

Şâfiî mezhebine göre mesbûk terimi, -ilk rek'atta bile olsa- başlangıç tekbiriyle imamın rükûu arasında Fâtiha'yı okuyacak kadar bir zaman bulamayan kişiyi ifade eder. Herhangi bir rek'atta iftitah tekbiriyle imamın rükûu arasında Fâtiha'yı okuyacak kadar bir süreye yetişen kimseye ise "muvâfık" denir. Mesbûk imama rükûa gitmesinden az önce uyarsa hemen Fâtiha'ya başlar, imam rükûa gidince o da Fâtiha'yı bitirmeden rükûa gider. Eğer imam rükûda iken ona uyarsa iftitah ve rükû tekbiri alarak rükûa gider ve Fâtiha okumaz. Her iki durumda imamın okuduğu Fâtiha onun için de geçerli olur. İftitah tekbirinin ardından ayrıca rükû tekbirini almadan rükûa giderse namazı yine sahihtir, ancak sünneti terketmiş olur. Birinci rek'atı kaçıranın yetiştiği rek'at kendisi için ilk rek'at sayıldığından tamamladığı kısım binâ niteliğindedir. Buna göre meselâ sabah namazının ikinci rek'atında imama yetişirse imamla beraber Kunut duasını okuduğu gibi ayrıca kendisinin ikinci rek'atında Kunut'u tekrar eder.

Mâlikîler'e göre mesbûk, imamla birlikte kılamadığı rek'atları tamamlamak üzere ayağa kalktığında kıraati kazâ, fiilleri ise binâ eder. Dolayısıyla kaçırdığı rek'atlar kıraat açısından onun için ilk rek'atlardır, imamla birlikte kıldıkları ise son rek'atlardır. Bu bakımdan yetişemediği rek'atları kıraatin açıktan veya gizli oluşunu göz önünde bulundurarak kazâ eder; imamın açıktan okuması gereken rek'atlarda açıktan, gizli okuması gereken rek'atlarda gizli okur. Fiilleri binâ etmesi, kıraat dışında kalan Kunut vb. fiiller açısından imamla birlikte kıldığı rek'atları namazın başı, kaçırdıklarını da sonu sayarak namazını tek başına kılıyormuş gibi tamamlaması anlamına gelir. Meselâ mesbûk yatsı namazının son rek'atına yetişse imam selâm verince kalkar, Fâtiha ve sûreyi açıktan okuyarak bir rek'at kılar, teşehhüd için oturur, üçüncü rek'ata kalkar, yine Fâtiha ve sûreyi açıktan okuyup bir rek'at daha kılar. Ardından dördüncü rek'ata kalkar, gizlice Fâtiha'yı okur. Namazın kalan rükünlerini tamamlayarak selâm verir. Sabah namazının ikinci rek'atında imama uyan mesbûk Kunut duasını birinci rek'atı kazâ ederken de okur. Son rek'atın rükûundan sonra imama yetişen kimse mesbûk hükmünde değildir, cemaatle namazı kaçırmış sayıldığından kalkıp münferit olarak namazını kılar.

Hanbelîler'e göre mesbûk Hanefî ve Mâlikîler'deki lâhik terimini de kapsar. Yani imama birinci rek'attan sonra uyan kişiye mesbûk dendiği gibi imamla birlikte namaza başlayıp sonra bir kısmını kaçıran kişiye de mesbûk denilir. Mesbû-

kun imama yetiştiği rek'atlar namazının son kısmı kabul edildiğinden namaza başladığında eûzü besmele çekmez, kazâ etmeye başladığında çeker. İmamla birlikte kılamadığı rek'atı o rek'atın normal vaktinde kılındığı zamanki şekliyle kazâ eder; yani normalde o rek'atta Fâtiha'dan sonra sûre okumak gerekiyorsa kazâsında da okur, gerekmiyorsa okumaz; kazâ ettiği rek'at kıraatin açıktan olduğu bir rek'atsa isterse açıktan isterse gizli okur. Mesbûk, kazâ edeceği rek'ata imam sağ tarafına selâm verip diğer tarafına vermeden önce kalkar. Bir kimse imam ilk selâmı vermeden önce iftitah tekbirini alırsa cemaate yetişmiş sayılır.

Cuma ve bayram namazlarının bir kısmını kaçıranlar için bazı farklı hükümler bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre imam selâm vermeden önce cuma namazına yetişen kimse cemaate yetişmiş olur; imamın selâmının ardından kendisi namazını tamamlar. İmam Muhammed, Mâlik ve Şâfiî'ye göre ise cumaya yetişmiş sayılabilmek için en az bir rek'atı imamla birlikte kılmak gerekir. Bu sebeple imam ikinci rek'atın rükûundan doğrulduktan sonra ona uyan kimse namazını öğle namazı olarak dörde tamamlar. Bayram namazının ilk rek'atında zâit tekbirlerin ardından imama uyan kimse iftitah tekbirini aldıktan sonra Sübhâneke duasını okumaz, hemen zâit tekbirlere geçer. Eğer imam rükûda iken yetişmişse bu takdirde ayakta tekbir alıp imama uyar, hemen rükûa gider ve rükû tesbihlerinin yerine zâit tekbirleri ellerini kaldırmaksızın orada getirir. Yetiştiremezse zâit tekbirler ondan düşmüş olur. İmama ikinci rek'atta yetişen kimse, imam selâm verince kılamadığı birinci rek'atı kazâ etmek için kalktığında zâit tekbirleri kıraatten sonraya bırakır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "sbḳ" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 468, 677; *el-Muvaṭṭaʾ*, "Vuḳūtü'ṣ-ṣalât", 15-18; *Müsned*, III, 106; V, 233, 246; Buhârî, "Eẕân", 20, 21, "Mevâḳītü'ṣ-ṣalât", 28, 29; Müslim, "Ṭahâret", 81, "Ṣalât", 105, "Mesâcid", 161, 165; Ebû Dâvûd, "Ṭahâret", 60, "Ṣalât", 55, 119, 151; Tirmizî, "Ṣalât", 54, 64, 414; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, I, 189-190; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 158-163; Kâsânî, *Bedâʾiʿ*, I, 168, 175-178; Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muḥîṭü'l-Burhânî fi'l-fıḳhi'n-Nuʿmânî* (nşr. Ahmed İzzû İnâye), Beyrut 1424/2003, I, 428-429, 488-489; II, 341-349; İbn Kudâme, *el-Muġnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. Hulv), Riyad 1419/1999, II, 211-212, 216-217, 440-442, 509-510; III, 292, 306-308; İbnü'l-Cüzey, *el-Ḳavânînü'l-fıḳhiyye*, Tunus 1982, s. 75-76; İbnü'l-Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr*, I, 277-279, 420; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-ḥükkâm*, İstanbul 1979, I, 92-94; Şirbînî, *Muġni'l-muḥtâc*, I, 256-258; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muḥtâc*, Beyrut 1404/1984, II, 144-145, 227, 233-246; *Keşfü'ẓ-ẓunûn*, II, 1896; Nuh b. Mustafa, *el-Kelâmü'l-mesûḳ li-beyâni mesâʾili'l-mesbûḳ*, Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 652, vr. 144^a-152^a; a.mlf., *Risâle fî ḥaḳḳı'l-mesbûḳ*, İstanbul 1287, s. 274-277; Muslihuddin, *Kemâlü'r-rukûḳ fî ṣalâti'l-mesbûḳ*, Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 198, vr. 19^b-24^b; *Risâle fî baʿżi mesâʾili'l-mesbûḳ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3761, vr. 83^b-95^a; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerḥu Muḫtaṣari Ḫalîl*, Bulak 1317, II, 46-48; Şevkânî, *Neylü'l-evṭâr*, III, 172-174; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (Kahire), I, 594-599; Cezîrî, *el-Meẕâhibü'l-erbaʿa*, I, 438-443; Yunus Apaydın, "Namaz, Oruç", *İlmihal*, İstanbul 1999, I, 282-287, 303-304, 307.

Hüseyin Kayapınar

MESCİD

(bk. CAMİ).

MESCİD-i AKSÂ

(المسجد الأقصى)

Müslümanların ilk kıblesi, en kutsal sayılan üç mescidden biri.

Asıl adı Ârâmîce Beth makdeşa, İbrânîce Beth ha-mikdaş ve Arapça Beytülmakdis olup "mukaddes ev" demektir; ilk kuruluşundan beri taşıdığı bu ad sonradan şehrin tamamını kapsamına almıştır (*İA*, VI, 953). Şehir için müslümanların benimsediği Kudüs adı da aynı kökten gelmekte ve aslında şehri değil mâbedi ifade etmektedir. Minhâcî mâbedin on yedi kadar adı olduğunu söyler (*İtḥâfü'l-aḫiṣṣâ*, I, 93 vd.).

İslâm âlimleri, Kur'ân-ı Kerîm'de el-Mescidü'l-aksâ adıyla anılan ve çevresinin mübarek kılındığı belirtilen yerin (el-İsrâ 17/1) Beytülmakdis olduğu konusunda ittifak halindedir (Nevevî, III, 327). Arapça **aksâ** "uzak" anlamındadır ve mâbedin Mekke'ye uzaklığından dolayı bu ad verilmiştir (Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, XV, 5 vd.). Mûsevîliğe göre mâbed dünya yaratılmadan önce de vardı ve gökte idi. Rab dünyayı onun gölgesinin düştüğü yerden yaratmaya başlamış, ardından o noktada Hz. Âdem'i yaratmıştır (*DİA*, XVI, 127; XXVI, 326). Bir hadise göre ise burası, Mescid-i Harâm'dan sonra içinde insanların Allah'a ibadet etmeleri amacıyla yapılan en eski ikinci mâbeddir (Buhârî, "Enbiyâʾ", 10, 40; Müslim, "Mesâcid", 1, 2). Bugün Kâbe'ye çevresiyle birlikte Mescid-i Harâm denildiği gibi Mescid-i Aksâ'ya da çevresiyle birlikte Harem-i şerif denilmekte ve bununla eski Kudüs'teki kuzeyi 321, güneyi 283, doğusu 474 ve batısı 490 m. uzunlukta olan ve yer yer 30-40 m. yüksekliğe ulaşan surlarla çevrili bulunan, içinde Kubbetü's-sahre'nin de yer aldığı kutsal mekân kastedilmektedir.

Mescid-i Aksâ'nın yerinin tesbiti ve planlanması Hz. Dâvûd ile başlar. Ancak Allah mâbedin Hz. Süleyman tarafından yapılacağını bildirir (II. Samuel, 7/1-13; I. Tarihler, 17/1-2). Bunun üzerine Dâvûd, oğlu Süleyman'a durumu anlatıp mâbedi inşa etmesini emreder ve mâbed yapımıyla ilgili bütün malzemeleri ve elemanları ona teslim eder (I. Tarihler, 22/1-16). Mâbed için gerekli taş ve kereste Lübnan dağlarından karşılanmış, Sûr Kralı Hiram

Mescid-i Aksâ – Kudüs / İsrail

